

Presentació

“Del turó del Putget al Parc de Monterols” comença a l’avinguda de la República Argentina, a l’alçada del carrer Claudi Sabadell, just davant la casa on van viure Carles Riba i Clementina Arderiu i on celebraven les seves reunions literàries amb altres intel·lectuals. Per les escales mecàniques de Claudi Sabadell s’inicia l’ascensió al Turó del Putget.

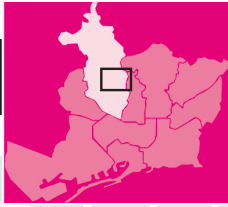
La paraula turó, gairebé desapareguda del vocabulari urbà, ens explica el munt de carrers costeruts que caracteritzen aquesta ruta.

A l’interior del Parc del Turó, envoltats d’espècies botàniques mediterrànies, sentirem la veu de Manuel Vázquez Montalban fent una descripció prou irònica dels dúplex del Putget.

Després avançarem descobrint les paraules de Semprònio i les d’Elvira Farreras, ambdós amb tantes vivències barcelonines... Recordarem Joaquim Folguera i, de la ma de Mercè Rodoreda, filla de Sant Gervasi, identificarem en el turó de Monterols el jardí de la finca dels Valldaura de *Mirall trencat*.

Finalment ens retrobarem amb una exalumna de l’IES Montserrat, Monserrat Roig, que ens en farà una descripció publicada a Tele/Exprés.

Deia Pau Vila que “la geografia entre pels peus” i podríem afegir que la literatura entre amb la veu, en aquest cas la d’uns veïns i visitants que ens han deixat testimoni del seu pas o la seva estada en els dos turons.

Ruta

Atenció: aquesta ruta té diversos trams d'escales i, per tant, no és apta per a persones amb mobilitat reduïda.

0 Punt de trobada
Avinguda de la República Argentina, a l'alçada del Pont de Vallcarca

1 Primera parada
Avinguda de la República Argentina, 165
Carles Riba i Clementina Arderiu

Carrer de Claudi Sabadell (escales mecàniques)
Carrer de Portolà
Carrer de Marmellà
Parc del Putget (escales)

2 Segona parada
Parc del Putget
Una mirada sobre Barcelona, Manuel Vázquez Montalbán

Carrer de Manacor
Carrer de Cadis

3 Tercera parada
Xamfrà del carrer de Cadis i el carrer de Monegal
Monegal, 8-10
Elvira Farreras

Carrer de Cadis
Carrer del Putget
Jardins de Josep Amat

4 **Quarta parada**
Jardins de Josep Amat
Andreu Avel·lí Artís "Semprònio"

Ronda del General Mitre
Carrer de Bertran
Plaça de Figuerola
Carrer de Balmes

5 **Cinquena parada**
Plaça de Joaquim Folguera
Joaquim Folguera

Carrer de Vilarós
Plaça de Frederic Soler
Carrer de Sant Gervasi de Cassoles
Carrer de Sant Màrius
Carrer del Berlinès
Ronda del General Mitre
Carrer del Berlinès (escales)
Plaça de Boston
Passatge d'Hercegovina

6 **Sisena parada**
Parc de Monterols
Mercè Rodoreda

Parc de Monterols (escales)
Carrer del Turó de Monterols
Carrer de Marc Aureli
Carrer de Copèrnic
Carrer de Brusi

7 **Setena parada**
Jardins de la Casa Sagnier,
IES Montserrat
Montserrat Roig

Carrer de Brusi
Via Augusta

● **Punt d'arribada**
Plaça Molina

1

Primera parada

Avinguda de la República Argentina, 165

Carles Riba (1893-1959)

LIX

De nou la casa,
i en la vetlla concorde
dels cors, el nucli
dolç i el silenci
del món on fórem naufrags.

[De *Del joc i del foc*, 1946]

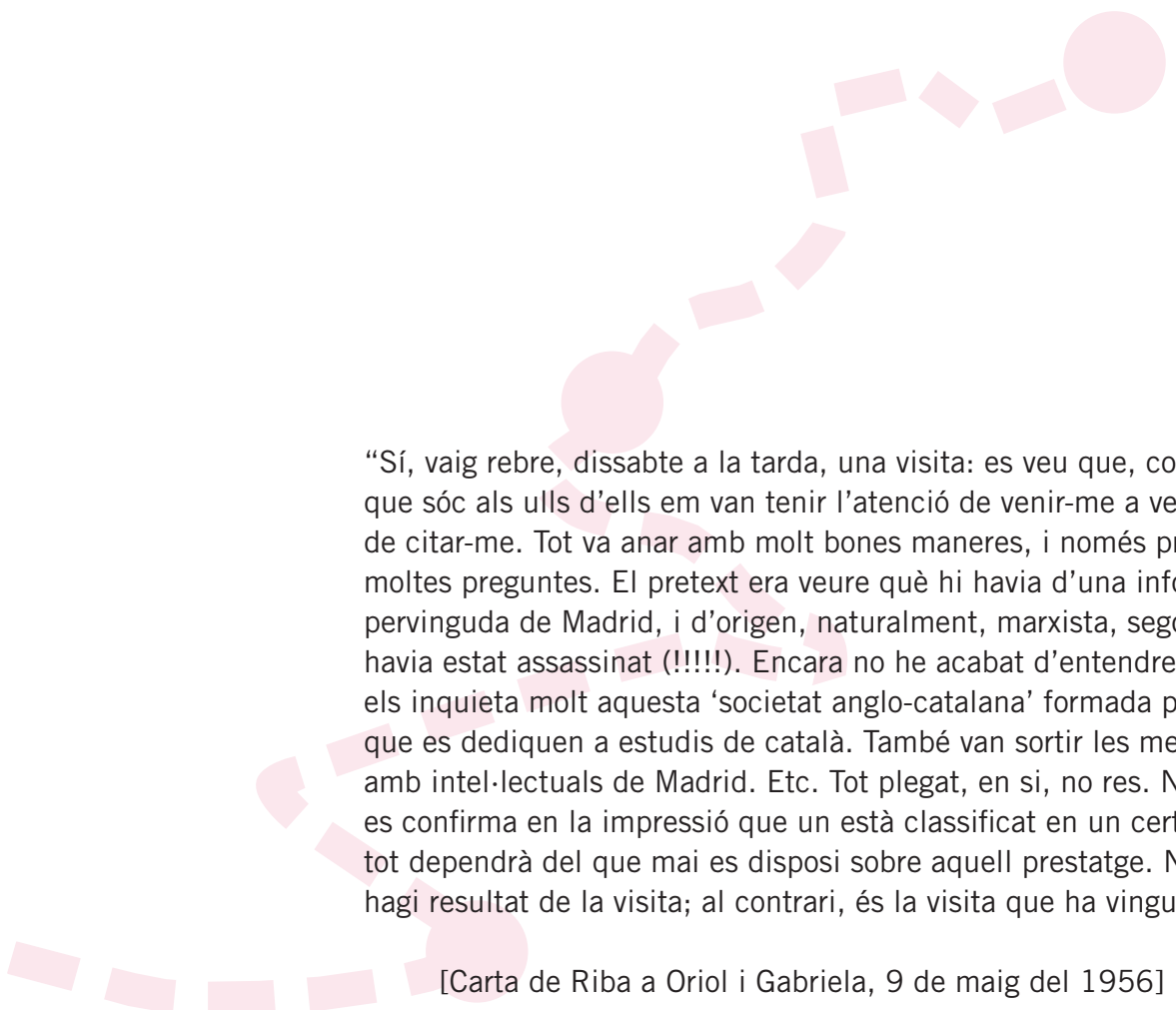
LV

*Retrobo, en tornar de l'exili,
un objecte en altre temps desdenyat.*

Tots dos, obscura
fidel petita cosa,
tornem d'exili:
tu del més trist, que fores
nosa d'una ventura.

[De *Del joc i del foc*, 1946]

“Sí, vaig rebre, dissabte a la tarda, una visita: es veu que, com a ‘anciano’ que sóc als ulls d’ells em van tenir l’atenció de venir-me a veure en comptes de citar-me. Tot va anar amb molt bones maneres, i només preguntes; moltes preguntes. El pretext era veure què hi havia d’una informació, pervinguda de Madrid, i d’origen, naturalment, marxista, segons la qual jo havia estat assassinat (!!!!!). Encara no he acabat d’entendre-ho. Després, els inquieta molt aquesta ‘societat anglo-catalana’ formada per ‘Scholars’ que es dediquen a estudis de català. També van sortir les meves relacions amb intel·lectuals de Madrid. Etc. Tot plegat, en si, no res. Només que un es confirma en la impressió que un està classificat en un cert prestatge, i tot dependrà del que mai es disposi sobre aquell prestatge. No és que això hagi resultat de la visita; al contrari, és la visita que ha vingut d’això.”

[Carta de Riba a Oriol i Gabriela, 9 de maig del 1956]

Clementina Arderiu (1889-1976)

Barcelonina
sóc més que mai;
¿què se me’n dóna
del clar d’esma, i
de les arbredes
vora el corrent?
De l’aigua dòcil
del riu, ¿què en faig,
sense la ufana
d’abril i maig
i l’aire tebi
del meu jardí?

[De *Sempre i ara*, 1946]

A decorative pink dashed line with circles, starting from the top center and curving downwards and to the right, ending near the bottom right corner of the page.

2 Segona parada

Parc del Putget

Una mirada sobre Barcelona

Manuel Vázquez Montalbán (1939-2004)

Stuart Pedrell había vivido en una casa del Putget, una de las colinas que en otro tiempo dominaban Barcelona, como las colinas romanas dominan Roma, y aparecían cubiertas por un tapiz de viviendas vecinales para burguesía media, más algún ático dúplex para alta burguesía, en ocasiones vinculada con los antiguos moradores de las torres del Putget. El dúplex para el nen o para la nena había constituido un buen y generalizado regalo al alcance de los propietarios de las torres supervivientes, tan buen y generalizado como el instituido en las zonas limítrofes de Pedralbes y Sarriá, últimas estribaciones donde la altísima burguesía resistía en sus viejas torres dignas y procuraba que sus polluelos se quedaran a vivir en las inmediaciones. La casa de Stuart Pedrell había sido herencia de una tía abuela sin hijos que le dejó aquella casa fin de siglo, obra de un arquitecto influido por la arquitectura férrica inglesa.

[*Los mares del Sur*, 1979, p. 41]

3**Tercera parada****Xamfrà del carrer de Cadis i el carrer de Monegal
Carrer de Monegal, 8-10****Elvira Farreras (1914-2005)****Inici d'evocació**

Què dimoni és aquest terrabastall a les set del matí? Talment sembla que passi pel carrer un estol de bruixes i diables remenant calderes i picant amb ferros i llaunes. Em desperto sobresaltada. Salto del llit. Aixeco la persiana i miro per la finestra. Veig passar una màquina infernal, d'aquelles que serveixen per enderrocar cases. On deu anar? Em poso una bata i a corre-cuita pujo al terrat. Veig que va carrer amunt i es detura davant una torreta construïda cap al 1920, voltada d'un jardinet ple d'arbres fruiters, acàcies, mimoses, lilàs i, cerclant la tanca, unes mareselves i uns rosers esplèndids. Valga'm Déu! La casa on visqueren anys enrera els amics Galí... No tenia ni idea que aquella casa hagués d'anar-se'n enlaire. Una altra torre que sucumbia a la cobejança d'uns promotors que amb pocs pams quadrats de terreny construeixen el màxim de vivendes, sense pensar en l'espai que puguin *disfrutar* els estadants a qui toqui habitar-les.

Aquest barri, tan tranquil, on l'aire estava embaumat de la flaire de les flors, serà a la llarga un amuntegament de pisos construïts amb el ciment que devora muntanyes (com la de Montcada, de la qual gairebé no queda res) i cobreix els jardins i altres espais verds de les ciutats. Aquests, diguem-ne, promotors no miren més que el seu profit immediat i no pensen que els pulmons dels seus pobres conciutadans, i els d'ells mateixos, han de respirar un aire cada dia més corromput i segons el mot que ara és moda: més pol·lucionat.

Aquell matí em vaig fer el propòsit d'escriure els meus records d'infantesa: els que corresponen a mig segle viscut prop del meu estimat turó del Putxet. L'únic títol que puc exhibir per fer de cronista d'aquest barri és el d'haver-hi viscut molts anys.

Podria començar recordant les famílies que hi anaren a viure, primer accidentalment portades per la por de la pesta que assolava Barcelona, després als estius tot cercant la fresca prop del turonet. I encara més tard, i de mica en mica, tot l'any. Parlaria dels mestres de cases que construïren les cases grans i petites, algunes amb jardins i d'altres amb botigues a la planta baixa ran del carrer; dels botiguers i venedors ambulants que proveïren els veïns; de la gent, més o menys important, que hi ha viscut i hi ha passat. Parlaria també de la màxima institució del barri: el desaparegut tramvia número 17, que abans de la guerra europea va substituir el tramvia de foc que havia estat estrenat a la darrereria del segle passat.

He vist l'evolució d'aquest tros de Sant Gervasi de Cassoles, on fins i tot feien un envelat molt lluït al carrer de Bertran. Era organitzat sota la direcció artística de l'escriptor de costums barcelonins Emili Vilanova, que tingué, segurament, alguna relació amb el barri.

La Ronda del General Mitre ha anat engolint bona part de torretes, horts, jardins i carrers, en nom del progrés i el millorament de la ciutat. Si existís el mot *barricidi*, fóra el moment d'aplicar-lo.

Des del dia que la màquina *menjacases* em va despertar amb el consegüent sobresalt, han passat alguns anys. En el lloc de la torreta hi ha tres cases de cinc pisos cada una i amb moltes portes a cada replà. En el lloc on vivia una família ara hi viuen almenys quaranta estadants amb la corresponent companyia i descendència, si n'hi ha. Els habitants d'aquests minipisos no tindran mai la més remota idea que en el lloc on ara viuen hi havia hagut arbres, plantes i flors i, fins i tot, un galliner amb aviram. Al terrat, que ara deu correspondre al nivell del primer pis, comptant l'entresol i el principal, hi havia un colomar de fusta i tela metàl·lica més o menys ple de coloms. El seu amo els feia volar de tant en tant, tot brandant una canya molt llarga amb un drap vermell lligat al capdamunt; vigilant sempre els coloms, que algun *busca* d'un altre colomar no escometés i li raptés alguna colometa. Els nous i innumbrables veïns no sabran que els jardins que els seus pisos han fet desaparèixer i suplantat eren uns paratges tranquils, plens de racons deliciosos on poder reposar després del treball, fugint del que en aquells temps en deien el brogit de la ciutat i que ara no sé pas com anomenarien.

* * *

Ara em remou la consciència d'haver trucat més d'una vegada, amb altres companys i companyes que feien el mateix camí [de l'escola], a una casa que hi havia al carrer de Manuel Angelon, prop del carrer de Pàdua [a l'altra banda d'on avui hi ha la Ronda del Mig], que tenia un petit jardí al davant. Al centre d'aquest jardí hi havia un monument a Mossèn Cinto Verdaguer. Sense cap mena de respecte pel gran poeta, malgrat que jo i tots els de casa teníem una gran devoció pel geni de Folgueroles, repetíem les trapelleries. Aquest monument consistia en un bust d'en Verdaguer, col·locat sobre una pila de pedres i troncs, del més pur estil "rústic", precursor de les "rocalles" que després es varen posar de moda. Estava voltat de plantes i flors i tot plegat devia fer un metre i mig d'alçada. A la façana hi havia uns versos de l'*Oda a la Pàtria* d'Aribau. Anys després vaig saber que allí visqué la coneguda escriptora Mercè Rodoreda [...]. Li

demano perdó si alguna vegada per culpa meva hagué d'interrompre els seus escrits per anar a obrir la reixa del jardí i trobar que no hi havia ningú. Ara, en lloc del jardí i del petit monument hi ha un garatge de pisos.

Fa poc he llegit que Mercè Rodoreda en temps de guerra treballava al Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, al costat d'en Jaume Miravittles, que llavors n'era el comissari. És possible que coincidíssim alguna vegada al despatx d'en Miravittles quan jo, que llavors treballava també en aquella casa com a secretària d'André Malraux -quan aquest filmava *L'Espoir*- i ocupava un despatx a la planta baixa del Comissariat, pujava a les dependències de la plana major a demanar alguna cosa a Miravittles de part de Malraux. Li hauria pogut dir que el timbre o la campana de casa seva havia estat per a mi una temptació irresistible.

[D'*El Putxet, memòries d'un paradís perdut*, 1981 (1994)]

4

Quarta parada

Jardins de Josep Amat

Andreu Avel·lí Artís “Semprònio” (1909-2006)

Els pianos del Putget

Quantes passejades no tinc fetes pels carrers del Putget, al llarg de les parets dels jardins i de les torretes! Quantes vegades no he pujat pels seus carrers costeruts, descobrint a cada pas, meravellat, les torratxes fantasioses i flairant els llessamins!

Indefectiblement, les harmonies d'un piano acompanyaven sempre les meves passejades. No sabia de l'interior de quina casa sortia la música, ni darrera de quins arbres s'amagava, però la solitud i la calma del barri estaven sempre bressades per un piano. I de cop, en tombar una cantonada, acostava el cap a la reixa d'una finestra baixa, i descobria l'instrument.

La saleta restava en la penombra. Damunt del piano, uns quants retrats familiars. La pianista era una noia trista, i per tot auditori tenia un home d'edat, segurament el seu pare, aclofat en una butaca, i que la majoria de vegades llegia el diari, girat d'esquena a la música.

Tement ésser descobert, jo m'allunyava, i les notes del piano em venien al darrera cada cop més expressives, més punyents, com una crida al vianant, com un SOS llançat a l'espai.

Ara m'ha vingut a la memòria aquest crit d'angoixa, en llegir *Aloma*, de Mercè Rodoreda, la protagonista de la qual, que veu florir i morir el seu amor sense glòria en una torreta de Sant Gervasi, és una germana espiritual de les meves pianistes del Putget.

El Putget s'ha descaracteritzat molt. Els barris, com els homes, s'uniformen. I els novel·listes de demà es decantaran vers noves pastures. Seria llàstima, però, que abans no s'extingís del tot el ressò de les notes del darrer piano del Putget, algun escriptor no en prolongués l'eco i l'estremiment en les pàgines d'una novel·la.

[*L'accent de Barcelona 1938. Malgrat els bombardeigs*, 1985, Edicions 62, p. 63-64]

5

Cinquena parada

Plaça de Joaquim Folguera

Joaquim Folguera (1893-1919)

Dic el poema de ma vida encara.
L'àgil estrofa me'l teixia d'or.
Ara que el cant s'ha tornat lleu i mor
dic el poema de ma vida encara.

La cançó dura l'ha arborat enlaire.
Dins la musica s'onejava espars.
L'última estrofa del poema espars
és mon silenci que s'ha fet en l'aire.

[D'*El poema espars*, 1917]

6

Sisena parada

Parc de Monterols

Mercè Rodoreda (1908-1983)

Darrera de casa, quan jo era petita, el que ara és carrer de Balmes era la riera de Sant Gervasi de Cassoles. A l'altra banda de la riera hi havia el parc abandonat del marquès de Can Brusi. Des del menjador es veia frondós d'arbres centenaris. Ple de rossinyols a les nits d'estiu. Anava de la plaça Molina fins a l'Ateneu de Sant Gervasi a tocar del que ara és Mitre. Al capvespre se sentien crits de paons. Aquest parc, idealitzat, és el parc de la torre dels Valldaura. El jardí de tots els jardins.

[Del pròleg]

[La torre,] Aquell mateix dia l'anaren a veure: a la part alta de Sant Gervasi, en un carrer a mig fer, al costat d'un camp, voltada d'un gran jardí que, a la banda de darrera, més enllà d'una esplanada, es convertia en bosc.

[...] Al peu del reixat començava un caminal molt ample, amb castanyers a banda i banda; al fons, alta de tres pisos, amb dues torratxes i totes les teulades de rajoleta verda, coberta d'heura amb les fulles que ja s'anaven tornant vermelles, la casa es retallava sobre un cel de tardor. Feia vent i els tres graons que pujaven fins a l'entrada estaven mig colgats de fulles. A un costat, tocant a la porta, hi havia dues gerres grosses, vernissades, plenes de terra, i uns quants testos amb plantes mortes. [...]

Ja es començava a fer fosc. Donaren la volta pel camí de lloses que passava arran de la casa. A la dreta, amb les branques gairebé tocant a la paret, hi havia un arbre de fulles estretes i lluent. “¿Oi que és un llorer?”, preguntà la Teresa. “Sí senyora; i no en veurà gaires de tan alts.” Més enllà del llorer hi havia un pou i dos bancs de pedra sota una pèrgola coberta de glicines seques. Travessaren l'esplanada i la Teresa, tot mirant l'espessor d'arbres que hi havia al capdavall, pensà: “És bonic, però fa basarda.” Caminaven entre falgueres i esbarzers. A dalt de les branques se sentia parrupeig de tórtors. “Això -digué Valldaura- no ha estat mai un bosc: quan van fer la casa devia ser un parc.” “Em penso que té raó -li contestà Fontanills tot mirant a terra per no ensopegar-; és un parc abandonat.” Aviat arribaren a la vora d'una bassa d'aigua voltada d'heures negres. “Aquesta bassa, senyora Valldaura, no s'asseca mai; cap al mig té més de set pams de fondària. A l'acabament del terreny hi ha tres cedres centenaris. Diuen que porten sort. ¿Vol que els anem a veure?” Tot d'una, per entre heures ran de terra, se sentí un soroll de bestiola espantada. La Teresa s'acostà al seu marit: “Anem-nos-en...”

[Del quart capítol de la primera part, “Una torre a Sant Gervasi”]

[De *Mirall trencat*, 1974]

7 Setena parada Jardins de la Casa Sagnier

Montserrat Roig (1946-1991)

Cuando entré, pues, al Instituto Montserrat, lo primero que me sorprendió fue aquel jardín en plena ciudad [...] Era el jardín del Montserrat un jardín ancho, de formas desordenadas, quizás algo salvaje, desbordado por la vegetación, lleno de espacios misteriosos y de un bosque de pinos que bajaba con suave pendiente. [...] Aquel jardín significó para mí la libertad [...]. En aquel bosque juré amistades eternas, escribí mis primeras cartas cursis y sentimentales y nos decíamos secretos: allí otra amiga “del alma” me contó de pe a pa cómo va eso de hacer niños [...]. Allá, en aquel jardín, la idea de pecado se fue difuminando y ya no me veía como una futura “perdida” -que era lo que me pronosticaban las monjas; aunque quizás sí, que me haya perdido, pero por otros caminos- y lloraba leyendo versos de José Hierro, Blas de Otero y Miguel Hernández. A los míos no los descubrí hasta la segunda adolescencia: sobre todo a Espriu. [...]

Quizás estas notas son una referencia demasiado directa a mi nostalgia. Lo siento, me lo ha provocado la noticia que quieren hacer desaparecer un recuerdo que fue tanto para mí, y para todas las alumnas que han pasado por el Instituto Montserrat.

[Article publicat a *Tele/Exprés* el 9 de maig del 1975]

